

TINKÓ MÁTÉ

FÉLIG VAGY EGÉSZEN

(*Hájas Csilla: A fele komoly*)

Nem túl nagy kockázat kijelenteni, hogy *A fele komoly* című első prózakötetével Hájas Csilla mintegy kézen fogja olvasóját és egy beavatástörténetbe vezeti, amely tulajdonképpen a saját gondolkodásmódjába való beavatással azonos. Azért nem identifikálom ezt a szerző Én-azonos világával, mert hiszen a fikció talaján keletkező irodalomnak mindig meg kell adni az esélyt, hogy a mögötte dolgozó fantázia átírja a valóságból kinyert epizódokat, ezáltal fenntartva a jogot arra, hogy a megkonstruált történetek főhősei elkülönbözzenek a referenciálisan beazonosítható szubjektumoktól, akikkel ugyanakkor mintegy párokat képeznek. A párlogika létjogosultságát pedig az a jól kivehető szándék adja, miszerint „itt és most” a kötetben az életélmények irodalommal transzformálása zajlik, nagyrészt különféle családi történetek és egyéb fiatalkori kalandok apropóján.

„Jó volt gyerekek lenni. Időnként még most is annak érzem magam. Sose fogok megkomolyodni. Amiket mindenki más elfelejtett már, nekem néha eszembe jutnak az évekkel ezelőtti élmények: egy íz, egy illat, egy mozdulatról egy másik mozdulat, egy érzés, amit bizonyos dolgok váltottak ki belőlem vagy a környezetemből. Ilyenkor kicsit úgy érzem, sikerült megmentenem egy darabkát a múltból, amit már egyre nehezebben idézek vissza, de hűségeesen őrzöm azokat a fényképeket, amiket az emlékezés albumjába illeszthetek.” (85-86.)

Félreértés ne essék, ez a fajta attitűd, a magát kifejezetten irodalmi jelleggel vizsgáló narrátori pozíció a majdnem kétszáz oldalas kötetben épphogy felsejlik, a háttérbe húzódóan van jelen csupán, mégis az emlékezés – szerző szerinti – erejéről és kitüntetettségeről sok mindent elárul.

Ami szinte gátat sem szabva dől a történetekből, az a helyzetkomikum felismeréséből, lehetőségeiből fakadó humor. Teszi ezt az elbeszélések hosszú-hosszú sorra, még hozzá abból a nézőpontból, amely egy gyakran kedves, de sosem kedveskedő, néha dühöngő, és olykor komikusan frusztrált, azonban magát a kihívásoktól szinte sohasem féltő, azokba hol idéletlenül, hol vagány módon beleáll – ez is vicc forrásául szolgál –, kétségekkel teli, egyúttal az önmarcangolást elutasító, húszas éveiben járó lány és nő

sajátja. Az olykor szeleburdi, vagy totálisan szétszórt, míg máskor nagyon is éles látású, magát és külvilágát is kifigurázni képes karakter noha elszakadt már a gyerekkortól, oda időről időre visszavágyik, ám ezt nem mint valamiféle programot hirdeti meg, hanem szemléletmódjának radikális érvényesítésével demonstrálja. Az átmenetiség állapotát nem csak az életkor, hanem a vidéki és nagyvárosi lét közötti rekedtségből származó identitás-tudat is visszaigazolja, humoros jelenetek látványá oldásával.

„Továbbá ki- és megkapáltam a paszulyt meg a paprikát, itt lelkiismeretesen dolgoztam és okosan, amit véletlenül kettékapáltam, azt sietve át-hajigáltam a szomszéd kertjébe, egyrészt mert nála idén csak kapor termett, de az derékmagasságig, másrészt pedig hadd örüljön.” (107.)

A testvérek és a legjobb barátnő iránti viszonyulás szintén többször visszatér, mintegy motivikus kapcsolatot teremt egyes szövegek között, amelyek nyelvi-ileg is leplezetlen őszinteséggel ábrázolják az elbeszélői/főhősi attitűd ket-tős – csípkelődve és gyöngéden egyszerre közelítő, feltétel nélküli – természetét. Ha úgy adódik, csatlakozik a nagytestvér is a kicsihez, kooperál vele, de mindig egy olyan perspektíva birtokosaként, amely elsősorban a felnőtt-kort képviseli, mégis – az élmény szintjén – feloldódik a játékban vagy tevékenységben ő is. Ilyenkor nem ritka, hogy a figurák közt ide-oda oszcilláló mesternarratíva jön létre, mely a szituációból adódó komikum mellett valami végtelenül oldott derűt és bájt képes sugalmazni az olvasó számára.

„– Csillus, én is kettétörhetem a tojást? Hoppá, hozok egy másikat. Légyszí, ne mondd meg anyának, hogy megint eltörtem egyet, jó? Szórhatom én a lisztet? Ami mellément, azt is seperjem bele? Csillus, a tojásfehérjét én fel tudom verni, verhetem én? Jaj, nem érem el a konnektort. Nem baj! Odatolom a széket, ráállok, és úgy. Na, most add ide a mixert, kapcsolj be, én meg fogom. Jaj, Csillus, kicsit tojásos lett a fal.

És aki bejön a konyhába, csak annyit lát, hogy a hétéves gyerek rabszolgasorsban él nálunk. A hűtő mellett áll egy széken, remegő bokákkal, és bőszen mixerrel négy tojásfehérjét. Időnként óvatosan rám pillant, és a pulcsija ujjával letörli a tojás hab nagyját a falról és a nagymamáék fényképéről.” (90.)

Ideje, hogy a recenzió is némileg oldottabb hangvételben folytatódjék: ha szabad ezzel a kifejezéssel élni, a pikírtságért sem kell Hájás Csillának egész a szomszédig mennie, mihelyt a családtagok és egyéb háziállatok – a két kategória olykor egybeesik – jellemzéséről van szó, egyből beindul az archetípus-gép, amely saját korlátoltságuknál, korlátozottságuknál fogva jó előre beszipantja a karaktereket. Ez a teljesítmény a kötet háromnegyed részéig

kitart, a családi tablót olyan sztorikkal dúsítva, amelyből az elbeszélő teljesen kivonja magát, és a pusztá látványon mulat. Mi pedig együtt, vele.

„A múltkor arra lettem figyelmes, hogy a macska trónol az ágyam közepén, a hétéves fityfiritty meg alulról pislog felfelé és rimánkodik: légszí macska, engedj fel engem is! Állok a küszöbön, képességeimhez mérten teljes csendben, lélegzet- és röhögés-visszafojtva, kíváncsian várva a fejleményeket. A macska persze nem válaszol. Először is, mert örök haragot és némaságot fogadott ellene, másodszer pedig, mert nem tud.” (94.)

Nem kevésbé nyújt lehetőséget a mókázásra a nagymama túlbuzgóságát tematizáló novella, a maga teljességében. Itt is a gondoskodás és a vigyázó felügyelet archetipikus jellemzői mentén rajzolódik ki a figura, idealizált formájában sem feladva azt az értelmezői lehetőséget, hogy ez a szereplő mégiscsak hordoz magában valami nagyon személyest és eddig ismeretlent, amely a hájasi ábrázolásból fakadóan, menthetetlenül autentikus és különleges.

„A reggelit úgy hozza be, hogy *egyetek gyerekek, mindjárt kész az ebéd*. Ott ül, és árgus szemekkel figyel, amíg el nem tűnt az utolsó falat is. Egyetlen módon lehet nála túlélni: ha az ember úgy eszik, mintha most szabadult volna valamelyik fegyintézetből. Ez egyáltalán nem tesz jót az egészségnek, de mit számít egy kis gyomorfekély, mikor az ember látja nagymamát megnyugodva hátradőlni a karosszékében. Mikor már megettünk minden létező ennivalót, és azt hinnénk, hogy végre egy kicsit nyugodtan emésztethetünk, akkor jön az újabb megpróbáltatás: nagy csörtet befelé egy óriási tál rántott csirkecombba, az aláfestő szöveg a következő: *most süttöttem, meg kell enni, nehogy megromoljon!*” (142.)

Ugyanakkor fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy a poének egy idő után önműködővé válnak, nem egyszer eljut a kötet arra a pontra, hogy az ötletességet felváltja a közönségesség, és a női szerepek megfelelési kényszerének, illetve az ezzel járó – nem egyszer teljesen jogos paranoiának – a láttatása az elkötelezetten élményközpontú olvasat szerint is inkább borítékként, ha jellemezhető. Előfordulhat, hogy ezzel a szerző is egyetértene, ki tudja, hogy egy más felosztású, nem annyira a kötet közepére sűrítettéget helyező kompozíció milyen összbenyomást keltene.

A hangulatbeli váltás lehetősége valahol ott üti fel fejét először a kötetben, ahol nem tűnik megoldhatónak, hogy a romlásnak és a pusztulásnak idilli vagy kifigurázható környezet szolgáljon háttérül. A főhős és környezetének egészségügyi problémái, főként a fog körüli aggodalmak, illetve a nagyanya alakja körüli törődő aggodás ezt az átkötést már némiképp előké-

szítik, noha még jócskán heterogén hangulatisággal. Ám a kötet negyedik, azaz utolsó ciklusa egy hirtelen tónusbeli váltással az egész előzetes kötetbeszédmódot lebontja, átalakítja, ami volt, azt negligálja, megkockáztatom, a szerkesztés e gesztusa a tudatlan olvasóban azt a benyomást is keltheti, hogy a záró szakasz szerzője, még pontosabban belső tudata nem azonos az előzőekével. Mintha egy eddig humorokban bővelkedő szitkom több évadát néztük volna végig, interiorizáltuk volna a szereplőket összekötő viszonyulásokat, és akkor a rendezői gárda – egy csapásra, jobb válasz híján – az elmúlást és a pusztulást mint az ábrázolás kizárólagos opcióját kínálná fel a történet befejezéséül. (Hadd emlékeztessenek az *Így jártam anyáttal* Magyarországon is sikerrel vetített, kilenc évados szériájára, Hájás kötetével az éles hangulatváltás terén analógia alá vonva, amely ugyanezt a – elsősorban lélektani – fordulatot tartalmazta, meghökkentve ezzel nézőközönségét). A fordulat nyelvi síkon is lezajlik: az eddig túlnyomórészt élőbeszédben megfogalmazott, nemritkán egyenesen vulgarizált regiszterben megfogalmazott mondatok helyét átveszi az irodalmi köznyelv, a felülstilizáltság, ennek eredménye lesz az érzelmi állapotokat tükröző, olykor banálisan ható közhelyek sorozata, de mindezek mellett rendkívül eredeti szóképekkel is találkozunk.

„Az emlékezés pókháló ösvényén rövid hajú kislány szökdécsel, s mikor hátrafordul, arcából nagyapa néz vissza rám.” (157.)

„Olyan ez a család, mint egy iszapban nőtt tavirózsa, ami a szenny dacára megmaradt szépnek és illatosnak.” (171.)

Megjelenik az örökséggel mint családi teherrel való vívódás, felsejlik egy vállalhatatlan anyai hagyomány és minta képe, amely traumák befogadása kikezdi az eddig a komfortzónában hobbitevékenységet folytató olvasót is. A korábban kritizált, mert hanyagul kezelt női szerepek is egészen más megvilágításba kerülnek, a narratíva leplezetlenségének eredménye ekkor már a letaglózó döbbenet.

„Az anyámtól elsősorban a vénás lábaimat örököltem, de nem egy átlagos vénás lábat, hanem egy lábat négy és fél kiló vastag, dudorodó vénával, pont olyanokkal, mint amibe a hurkát töltik disznóvágáskor. Ennek köszönhetően az egyik lábam barna, mint a többi normális embernek, a másik meg kék, mint az istennyila. Amúgy is mindig megbámulnak az emberek, de ezt a fajta bámulást nem szeretem. Legfőképpen attól futkos hátamon a hideg, mikor a metrón hatéves forma kisgyerek hangosan kérdezi az anyjától: anya, a néni lábát otthon megbeszéljük? Hát innen is üzenem, hogy a kurva anyádat, te kislány!

Bármennyire is irtózom tőle, hasonlítok az anyámra.” (166.)

Zárásként egy végtelenül szenvedélyes és érzelmes szöveggel találkozik az olvasó, amely akár egy szakítólevél üzenete is lehetne. Idézni belőle képzelenség: csak egy lendülettel történő befogadásában érezhető és élhető át.

Akkor járt jól el a kritika, ha az oly sokáig nyugodt mederben zajló, világos szempontok szerint felépülő vizsgálódását egy ponton elbizonytalanította, kaotikussá tette, mégpedig annál az oknál fogva, hogy a recenzens átmenetileg nem tud következetes véleményt formálni Hájás Csilla *A fele komoly* című, 2016-os Könyvhéten debütáló kötetéről. Mindenesetre sírni, nevetni vágyóknak egyaránt ajánlhatom a könyvet, noha arról nem vagyok meggyőződve, hogy a lineáris a novellák helyes olvasási rendje. Vegye azt félig, vagy egészen komolyan, semmiképp sem fogja megbánni a különös kalandot az, aki hagyja, hogy a szerző őt sajátos világába beavassa.

(*Hájás Csilla, A fele komoly, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2016.*)

